

NHÀ CHÍNH TRỊ ĐA NĂNG DẦU THẾ KỶ XIII Ở NƯỚC TA

GS. Vũ Ngọc Khánh

Lâu nay, khi bàn về Trần Thủ Độ, giới nghiên cứu thường đặc biệt chú ý đến công lao của ông trong việc khai sáng ra nhà Trần, đặc biệt là sự kiên quyết của ông trong việc loại trừ nhà Lý. Các sử gia thời xưa, và có lẽ cả một số nhà nghiên cứu bây giờ thường nhấn vào những hành động, ngôn ngữ của ông trong quan hệ hai họ Lý Trần để chê trách ông. Người ta hay nhắc đến câu của ông nói với Huệ Tông: "Nhớ cò phải nhớ cá gốc". Và nhất là ta hay nhắc đến việc làm quá tàn bạo, làm sập hầm chôn sống cả họ hàng nhà Lý (thật đây là điều mà ngay các sử gia thời trước cũng nghi ngờ). Ông cũng bị chê trách về việc bắt Trần Cảnh phải ly dị với Chiêu hoàng, chiếm vợ của Trần Liễu. Nhìn nhận vật theo một số sự kiện cố định, và theo quan niệm chính thống khe khắt như vậy, tất nhiên không chắc đã hoàn toàn tiếp cận chân lý. Do đó, giờ đây, chúng ta nên phân tích lại vấn đề cho được thỏa đáng hơn và xem xét con người một cách chính xác hơn.

Thời nhà Trần đối với chúng ta có những phong tục tập quán phần nhiều xa lạ, mà hình như đến nay chưa ai có ý kiến lý giải. Việc họ Trần cho tất cả anh em, con cái cùng một họ kết hôn lẫn lộn với nhau, không cho lấy người ngoại tộc, đã được giải thích là do quan niệm không muốn cho người ngoài chiếm mất ngai vàng.

Cái gương Chiêu Hoàng lấy Trần Cảnh, để cho nhà Lý bị cướp mất cơ nghiệp là bằng chứng rõ rệt để người ta phải bảo vệ cho lệ tục ấy. Thực ra, thì đó chưa hẳn đã là lý do chính. Có lẽ chúng ta phải truy tìm thêm một số dấu tích khác trong tập tục của những đồng bào thiểu số, của người miền biển để xem rõ hơn nguồn gốc và những ảnh hưởng giao lưu. Bài viết này của chúng tôi, không nhằm lý giải vấn đề đó, nhưng muốn kể ra là để chúng ta nên có cách nhìn khác với những chuyện hôn nhân đặc biệt ở đời Trần - Các nhà nho, các sử gia sau này cho đó là chuyện loạn luân, chuyện trái đạo lý. Nhưng với họ Trần thì không hẳn là thế: nếu ta cứ dựa vào nho giáo để lên án thì có lẽ hầu hết những người thời Trần, kể cả Trần Hưng Đạo, Trần Quang Khải v.v... đều là kẻ bất chính cả! Cái tội "thông dâm với thái hậu" người ta ghép cho Trần Thủ Độ, theo phép tắc của nhà Trần có phải là tội đầu!

Ngoài vấn đề ấy ra, hình như ở tất cả mọi lĩnh vực khác, Trần Thủ Độ không những không đáng chê trách mà còn tỏ ra là một nhân vật tài năng, tài năng đa dạng. Quả thực là một điều khó cho chúng ta để tìm ra được nguyên nhân vì sao Trần Thủ Độ lại thành người đa năng như vậy. Sử chép ông không được học hành gì. Tiểu sử ở quê hương cũng không cho biết ông có được đào tạo theo phương hướng nào không, nhưng đáng ngạc nhiên là ông đã có một năng lực hoạt động xuất sắc mà ít người bì kịp. Tuy sử sách có chép đến nhiều vị quan đầu triều như những ông Phùng Tá Chu, Phan Kinh Ân v.v..., nhưng xét cho kỹ thì có lẽ hầu hết việc trong triều đình đã do ông phụ trách hoặc đôn đốc, theo dõi; ông được cử

giữ chức Thái sư thống quốc... và tất nhiên là các vị Thái Úy, Thái Phó; đều phải ở dưới quyền ông. Vì vậy, mọi hoạt động, mọi sáng kiến của nhà Trần dưới thời Trần Thái Tông, chắc chắn đã phải qua ý kiến của ông mới được thực hiện. Ông là linh hồn của cuộc kháng chiến chống Nguyên Mông. Câu nói: đầu tôi chưa rơi xuống đất thì xin bệ hạ đừng lo, là một danh ngôn rực rỡ trong quá khứ. Ông có tài quân sự. Chúng ta biết ông đã phụ trách việc đánh Nguyễn Nộn, đã chỉ huy các cuộc hành quân ở Thanh Hóa, Lạng Sơn. Hình như ông có sở trường về việc hộ, như việc tiến hành kế cứu hộ khẩu, làm lại sổ đinh. Cũng chính dưới sự điều hành của ông, nhà Trần đã tổ chức thi lại viên, cử những "bạ đầu" ra làm việc giấy tờ sổ sách. Không biết có phải do sáng kiến của ông hay không, mà vào thời Trần sơ, chúng ta đã biết soạn luật (1230) biết biên soạn những bộ sách như *Quốc triều thường lệ*. Ta cũng biết là trong dịp này, nhà Trần cho tiến hành việc đào kênh, vét sông, sai Nguyễn Bang Cốc vào Thanh Hóa làm các việc như lấp khe, mở đường, đào sông Bà Lỗ, bạt núi Chiếu bạc v.v.. Ngô Sĩ Liên ghi rõ những việc làm này là theo kế hoạch của Trần Thủ Độ. Vùng đất Thanh Hóa, Lạng Sơn đã được chia cho Trần Thủ Độ (theo kiểu phân phong) thì hai nơi này đặc biệt đã tiến hành việc làm hộ khẩu rất chu đáo v.v... Quả thực, những việc tiến hành trên đây, cho ta thấy tầm nhìn chiến lược, và hướng chỉ đạo cụ thể của một nhà chính trị có biệt tài. Phải nói rằng vào đầu đời nhà Trần, rất ít có một nhà chính trị đa năng như Trần Thủ Độ. Đây đó ta chú ý đến những tài năng quân sự, đến tinh thần chiến đấu chống giặc nhiều hơn. Cũng dưới thời

Trần Thủ Độ, hai lần nhà nước tổ chức cuộc thi, khiến cho nhiều nhân tài xuất hiện. Sau đó, nhiều danh sĩ ra đời tiếp tục phát huy văn hóa Thăng Long, cái công mở đầu của Trần Thủ Độ không thể không nhắc đến.

Là một nhà chính trị đa năng như vậy, Trần Thủ Độ còn tỏ ra là một người có bản lĩnh, có phong cách làm việc tốt, và đặc biệt là có tinh thần kiên quyết, có đức tính chỉ công vô tư. Nhiều mẫu chuyện trong cuộc đời ông đã làm sáng lên những đức tính ấy.

1) Trong vấn đề đối với nhà Lý, việc giết Lý Huệ Tông chứng tỏ ông là một người hành động không biết run tay. Thật ra, trong kinh nghiệm làm chính trị, những việc phải loại trừ đối phương như việc này không hiếm. Lịch sử Trung Quốc và lịch sử phương Tây, kể cả những ngày gần đây... có nhiều chuyện còn nặng nề hơn và thật là không tiện nói. Ngay trong lịch sử Việt Nam cũng vậy. Chuyện Trần Cảo tự tử hay bị Lê Lợi giết chỉ là chuyện bình thường, và thực ra thì Lý Huệ Tông còn có vị trí quan trọng hơn Trần Cảo. Vậy mà chỉ chê Trần Thủ Độ, không chê Lê Lợi thì quả là không được công bằng.

Thực tình, việc tiêu diệt nhà Lý chỉ thể hiện sự kiên quyết của Trần Thủ Độ mà thôi. Sự kiên quyết còn được lập lại trong việc toan giết Trần Liễu. Có thể nói, trong con mắt Trần Thủ Độ, cái chính là sự tồn tại và bền vững của nhà Trần, ngoài ra không có cái gì nữa hết. Tinh thần ấy, nếu có mặt đáng chê, thì cũng có chỗ cần trân trọng, mới là thực sự cầu thị.

Giai thoại thường kể nhiều chuyện làm sáng lên tinh thần chỉ công vô tư của Trần Thủ Độ. Có người tố cáo ông lấn át nhà vua, ông nhận sai lầm mà không thù

oán gì người tố cáo. Bà vợ ông phản nản việc người ta coi thường, không tôn trọng bà bằng các gia đình hoàng tộc khác, Trần Thủ Độ đã bỏ qua. Ông thấy vợ mình sai lầm vì vi phạm phép tắc, thì nên trách cứ vợ, hơn là trách cứ hay trừng phạt người bất lỗi. Người nhà vợ ông xin làm chức cầu đương (một chức vụ nhỏ trong xã), ông chỉ đồng ý nếu người ấy bằng lòng chặt một ngón chân v.v... khiến cho kẻ cầu cạnh không dám giở trò lo lót... Những đức tính như vậy, không có cách nào khác, trừ trường hợp phải công nhận ông thực sự là người chí công vô tư.

Còn câu chuyện ông trả lời Thái Tông về việc nhà vua muốn cử thêm An Quốc làm tể tướng, cùng chức với ông. Ông đã từ chối, yêu cầu vua cứ tùy tài mà giao việc, không nên nể nang. Đó cũng là một sự kiên quyết hiếm có. Người không hiểu có thể cho là Trần Thủ Độ muốn giữ lấy chức vị riêng cho mình. Nhưng người am hiểu thì thấy ông thực sự vì quyền lợi của đất nước mà thẳng thắn trình bày quan điểm. Đề nghị của Thái Tông là vì người chứ không vì việc. Sợ mất lòng An Quốc, sợ mất lòng Trần Thủ Độ, nhà vua đã muốn cho cả hai cùng nhận chức. Nhưng như thế là xử lý việc quốc gia bằng tình cảm riêng tây - "Hai anh em đều làm tể tướng cả thì việc triều đình sẽ ra sao? "Câu nói ấy cũng đáng là một câu danh ngôn nữa".

Cuối cùng còn một đức tính khác của Trần Thủ Độ mà ta cũng không được phép quên. Theo lời ghi chép trong Đại Việt sử ký toàn thư thì năm ông 71 tuổi vào dịp gần cuối năm, ông còn đi công tác ở Lạng Sơn - Về thủ đô mấy tháng sau ông mất. Như vậy là ông đã tận

tuy vì công vụ cho đến hơi thở cuối cùng. Đó là một điều rất nên cảm động và rất đáng trân trọng. Nhất là sau khi ông mất, không thấy ai nhắc gì đến con cháu, họ hàng của ông. Cả một đời tận tụy vì cơ nghiệp nhà Trần, không có lấy một quyền lợi gì đặc biệt. Nếu liên hệ cả với người vợ của ông là Trần Thị Dung mà nhà Trần tôn làm Linh từ quốc mẫu, ta càng thấy sự toàn tâm toàn ý của cả gia đình ông đối với sự nghiệp của vương triều của đất nước. Hình như nét độc đáo này của ông cũng chưa được người ta chú ý đến bao nhiêu.

Thật ra, nếu xét cho công bằng, so sánh Trần Thủ Độ với tất cả những người đầu tiên của họ Trần, ta vẫn thấy ở ông một tài năng đa dạng và một đức tính quý báu, hiếm có. Trần Tự Khánh ngay từ những ngày cơ nghiệp họ Trần còn trứng nước đã khiến cho cả vua chúa nhà Lý nghĩ ngờ. Loại Trần Liễu, Trần Khánh Dư có người bị chê là thô bỉ. Trần Cảnh thực ra còn bé bỏng và sẽ cùng với Hưng Đạo, Quang Khải, Trần Nhật Duật... thuộc vào thế hệ nối tiếp sau này. Bọn Trần Nhật Hiệu, Trần Ích Tắc thì hèn hạ, có tư tưởng đầu hàng, thực tế cũng đã thành bù nhìn của địch. Chỉ có Trần Thủ Độ mới thực là một khuôn mặt đẹp. Sách *Kiến Văn Tiểu Lục* sau này có mẩu chuyện cho thấy trong cõi âm, Trần Thủ Độ tìm đến với Phật - giáo. Nếu đây là một sự kiện có thật thì lại càng chứng tỏ một nét hơn người của ông. Quần chúng không muốn tách ông với văn hóa đời Trần, nên đã sáng tạo ra câu chuyện ấy /.